

ONDARROA

(ABIZENAK)

AGUSTIN ZUBIKARAI

Euskal odol garbia igarri eta ezagutzen da Ondarroa'n erri legez sortu aurretik eta sortu ondoren ia gure egunakarte.

Emengo txertuak eta nasteak, emengo ezkontzak eta emaitzak, denpora luzetan, gizaldien gizaldietan, euskaldunak dira.

Erri maite eta odol garbiaren zaintzaille igarten da Ondarroa. Ogeigarren gizaldirarte erri euskaldun kutsu bagea odol ez eta gogoz.

1550 garren urtean asten dira erriko liburuak, obeto esanda, eleizako liburuak bertan jaiotako eta bataiatzen ziranen izenak agertzen. Trento'ko eleiz konzilioak agindu eban bataiatuen nortasuna artzen joan eta liburuetan ipinteko. Erri liburuak ez ziran Registroa egiten asi 1876 urte arte.

Origaitik, gure erria ikasteko, guretarren joan etorriak ezagutzeko, Ondarroako jaiotzak ezagutzeko, eleizako liburuak doguz ziuurrenak eta zeatzenak, eta egia esateko, bakarrak, gizaldi askotan.

1550 urtean amar ume jaiobarrien bataioetako agiriak irakurtzen dira.

Auzo eta baserrietako abizenak, apelliduak dira geienbat eurenak. Etxeetako ezaugarriak ditue abizentzat.

Ara:

Pedro Asterrika.

Maria Mizkia.

Madalena Gorozika.

Pedro Ubea.

Domingo Unda.

Nicolas Ayardia.

Maria Gorozika.

Gabiola.

Puerto Amallo.

Zelaia Berrosasi.

1551 urtean ez dago iñoren agiririk.

1552 urtean seirenak dagoz. Seitik bi dira akatsik bagakoak. Au da, izen eta abizen, aita eta ama, garbi agertzen dituenak. Besteak... Ikusi bat, eta au da lenena: «En 26 días del mes de Febrero de 1552 baptizé una criatura de Virriatua, sabe Dios de los padres. Pusímosle por nombre Madalena a la dicha criatura. Ha por padrinos a Pedro de Zaldua y Madalena de Astayeta.»

Beste bat: «Item in Prima de Junio de dicho anno baptizé una niña a Sancho de Lexardi y su mujer, Teresa. Pusímosle por nombre...» Izena ipintzea aaztu edo gogoratu ez.

Beste bat: «Item en 5 de Junio de dicho anno baptizé un muchacho de San Juan de Barrenechea, y la madre de dicha criatura era de Amoroto. Al dicho nombre pusímosle por nombre Miguel.»

1553 urtean iru agiri bakarrik dagoz.

Iramategi Ozoillo, Ochoa.

Goicoechea Gorocica, Maria.

Eta guraso bagako bat. Nicolas izenean bataiatu eben. Beste goraberarik barik.

1554 urtean ba dira amalau. Ba dago euren artean abizen edo apellidu bagakoa. «Inglesa» ipini eutsen izentzat. «De una señora de Motrico» jartzen dau ezaugarri bakartzat.

1555 urtean amabost bataio agertzen dira.

1556 urtean amasei. Urte onetan be ba dago aita eta ama zeintzuk diran agertzen ez dan partida bat. Au be mutrikuarra, bataiatzera eskutuan ekarria. Domeca ipini eutsen izentzat.

Gizaldi aretan ba dagoz ainbat Domeca izentzat ipiniak, baiña beti emakumien izentzat.

Ondarroa'ko liburuak zabaltzen diranetik 1900 bitarterako ondarrutarren abizendegi edo apelliduen zerrenda bat egiteko ardura eta gogoa artu nebazan. Au da 1550 urtetik 1900 era.

Aldi orretan, denpora orretan, Ondarroa'ko parroketan bataiatutako umeak, amalau milla inguru dira. Orduko sinismena, bildurra, fedea eta giroa ezagututa, ezpai barik esan geinke jaiotako guztiak bataiatuak izango zirala.

Bataiorik geienak gaur be gure eleiz nagusi edo parrokan egiñak dira. Batzuk, batez be amabost eta amaseigarren gizaldian, Antigua'ko eleizan. Bear ba da Antigua'ko eleizak oraindik parroki giro eukiko eban askorentzat. Beste batzuentzat, eraspen edo deboziñoiko ondorena. Antiguan bataiatzera garai aretan etorten ziranak, erritarrak baiño geiago inguruetako erritarrak ziran. Itxastarrak geienak eta titulodunak.

Sasoi aretako agiri batzuk, partida batzuk, ulergaitzak dira, zeaztasuna galduak. Liburu batzuk zeenak eta sitsak janda dagoz, batez be 1647 eta 1670 bitartekoak. Eun inguru; garbi esanda, 97 dira orrela agertzen diranak.

Beste jakingarri bat: 1608 urtetik eta 1617 urtean sartu arteko agiriak falta dira, ez dira agertzen.

Antxiñako bikarioak eta arduradunak ez ziran beti zeatz eta esku zabal euren zertzeladak beteten. Orduko denporak, orduko giroak ba euken pekatu berezi bat, sasoi pekatua, kurtxailluen pekatua: argi gitxi, illuntasuna. Pekatu orretan bikario asko jausi ziran eta origaitik sarri irakurten dira liburuetan Calagorritik etorten ziran gotzain (obispo) ordezkarri eta ikuslien asarre eta gaitz irizpideen agerpenak.

Ez daukagu oiñarririk edo biderik edo motiburik orduko bikarioen aurka ezer esateko. Gure-gurez ezin geinke esan alpe-rrak edo nagiak edo ardurabakoak ziranik. Bestera pentsatea obe litzake. Baiña, bear ba da, sasoi aretan arriskutsua izango

zan zeaztasun askotan sartzea. Errezago, beti be, txikikeriak eta jakin bear ez ziranak irribarrez estaldutea, bikarioak euken aita-tasunez eta itzalez zela-ala ezkutatzea. Alata ta be, sasoiko bi-guntasun orrek, denporetako premiña orrek, gerokoentzat, irri mintsua agertu eraziten dau. Ezin jakiñaren etsi bearra.

Len zerbait aitatu ba dogu be, gure liburu zarretan, garai aretan, era onetako esakerak irakurri eta billatu laikez sarri, bataiatzera eroandako umien jatorriari buruz:

...«Dios sabe de qué padres».

...«Por mucho que averigüé no dí con sus padres».

...«Me lo traje la serora de Motrico, de una señora de Mo-trico».

...«Hija de un mancebo forastero».

Sinismen itsu bateko ondorenak? Fede estuegi baten urra-tuak? Lege zorrotz eta estuegi baten bildurrak eragiñak? Sorgi-ñen denporetako ezaugarriak?

Gure lanetik urteten daben ikasbideak izango litzakez orre-lako sustraiak billatzea. Baiña giroa igarten da, orduko giroa, agiri eta paper guztietan.

(Orduko giroaren agerpen batzuk)

Len esan dogun lez, XVI garren gizaldian, gizaldiaren erdian asten dira erriko ezaugarriak, jaiotzei buruz.

1550 urtetik 1600 bitartera, 859 joitzen agiriak irakurten dira.

XVII garren gizaldian, au da, 1601'tik 1700 bitartean, 1611.

XVIII garrenean, 2371.

XIX garrenean, 9084.

Ikusten danez, gizaldi batetik bestera aldakuntza andia, au-rrerapide ugari ikusten da.

Sendiak ugaritu? Familiak geitzetik datorren ondorena? Edo ta giro areitako gerra, itxasote eta abarren barealdien bat?

Ezin besterik esan.

Ume bakoitzaren, mutil nai neska jaioten dan bakoitzaren aitaren abizena edo apellidua bakarrik eukiko dogu kontuan. Au da lenengo abizena, gure kontuak aterateko.

Orrela, aitaren abizen ori kontuan eukita, abizen ez berdiñak, gizaldi edo eunkada bakoitzean, onetxek ziran:

XVI garren gizaldian, 859 jaiotzatik, 188 lenengo abizen ez berdiñak. Beraz pentsatu bear da, oker andi barik, beste ainbeste famili biziko zirala, gitxienez, gure errian.

XVII garren zigaldian, 1611 jaiotzetatik, 240 lenengo abizen ez bardiñak.

XVIII garren gizaldian, 2371 jaiotzetatik, 297 abizen ez bardiñak.

XIX garren gizaldian, 9048 jaiotzetatik, 445 abizen ez bardiñak.

Emen esan lei, familiak geituagaz batera, famili bakoitzak seme geiago ekarri ditula mundura, lengo gizalditik ez-bardintasun asko dagolako, ugaritasunaren mesedean.

Ba dira beste abizen batzuk, aurreragoko gizaldietan, bes-telako ibillera, paper eta kontuetatik dakigunez, ondarrutartzat emoten ziran abizenak, baiña bataiotako liburuak idazten asi ziranetik agertzen ez diranak, aitaren sustraian beintzat gal-dutzat emon leikezanak.

Alaxe, *Aboitiz* abizena. Bein ere ez da agertzen, lenengo abizentzat, 1550 urtean asi eta 1500 bitartean. Eta liburu zarrak Ondarroan billatzen dabe eta ipintzen dabe bere sustraia eta bere bizi-tokia, ikurdi (eskudo) eta guzti.

Era berean esan geinke *Albiz* abizenari buruz. Amaseigarren gizaldian amaren aldeko abizentzat, bigarren abizentzat billatu lei, baiña ez aitagandiko zuzen lez.

Bardin baita Agar, Afeteria eta abar.

ERDERAZKO ABIZENAK

Erderazko abizenak, Ondarroan, bana-banakak agertzen dira XX garren gizaldirarte.

Orrelako abizenakin Ondarroan jaioak, lengo mendetan, gizaldietan, banakak ziran. Eta agiritan igarten da ze eratako bidez emen agertu eben jaiolekuko eskubidea.

Ikusi batzuk:

Oliveros-Margueras. 1627 urtean.

Fernandez Velasco. (1667 urtean agertzen da). «Pobres bagantes».

Gonzalez Santisso (1696 urtean) Lugo'tik etorriak.

Gonzalez-Nuñez (1696 urtean), «portugueses».

Orretzek dira XVII garren gizaldian agertzen diranak.

Aurrerago, XVI garren gizaldian, ain zuzen be 1561 urtean, egon zan ume bat, baiña ezin geinke esan ziur erdalduna zanik. Bikarioak bere partidan au ipintzen eban: X, (ezelako abizenik ez) X Maria. De un mancebo forastero y Maria de Gorozika. «Un mancebo forastero» ori, kanpotarra izanarren, ez dakigu euskalduna izango ez zanik. Beraz ezin erderazkotzat artu, gaiñera abizenik ez eutsen ezarri be ta.

XVIII garren gizaldian oneik billatzen doguz:

Fuelles. (1705). «De Madrid, pobres que andan pidiendo».

Valle. (1710). «Pobres, de Henares de este Obispado».

Trujillo. (1746). «Pobres mendigos».

Geroago, euskal eskubideak galtzen jua ala, eta errietara zaindari barriak etorri-ala, karabiñeruen semeak asten dira gure errian jaio eta abizen barriak ekarten, edo itxas zaindari edo cabo de mar zeregindunen semeak eta ondorenak.

XVII garren gizaldian, gorago aitaturakoen gaiñez, erdal abizen bat geiago sartu bear gendun: Vega, Asturias'tik etorria. Lenengo ondarrutarra, lenengo Vega ondarrutarra, 1618 urtean jaio zan. Gizaldi orren barruan, guztira bost Vega jaio ziran. Urrengo gizaldian, XVIII garrenean, beste amabi. Eta emeretzigarrenean euren aztarrena galdu zan. Bat bakarrik ez.

XVIII garren gizaldian, 1768 urtean, Ruiz de Dulanto bat agertzen da, Errioxatik etorrita, Naxera aldetik. Ruiz de Dulanto, Dulanto Ruiz edo Turanto Ruiz be irakurten da agiritan. Baiña danak sendi bateko. Esku langilleak.

1750 urtean Trizio bat jaioten da, Cenicero'tik etorriko semea. Jaiotza bat bakarra. Eta geiago ez da agertzen agirietan.

1784 urtean, Villafria'tik etorritako Martinez de Llano. Iru jaiotza eta erraztua galdu.

1799'n Palentzia'ko odoldun Perez bat jaioten da. Bakarra gizaldi onetan. Urrengoan agertuko dira beste lau.

XIX garren gizaldiko lenengo 50 urtetan, beste sei famili erdaldunen menduak ezagutzen dira.

Jimenotarrak datoz Brivisca'tik. Deituta etorri be. Organizatza. Organista, sakristau, maixu, dana izan zan. Gizaldiaren barruan 35 Jimeno bataiatu ziran bertan. 1803 urtean jaio zen lenengua.

Lau urte geroago beste abizen ugari bat agertzen da: Mejias. Ez jakin nundik etorriak diran. «Se ignora» irakurtzen da partida baten, gurasoen jatorriari buruz. 16 jaio ziran gizaldiaren barruan.

Besteak, Salamanca'tik etorritako Talon, bat bakarra jaio zan 1814 urtean.

Gomez, San Roque'tik etorriak, 1841 urtean bat eta geroago beste bat.

Urte berean jaio zan Ramos bat, Valdepeñas'tik etorria. Oneik be bi izan ziran gizaldi guztian.

Bi izan ziran, baita be gizaldian jaiotako Ruiz, Ciudad Real' dik etorriak.

Gizaldiaren erditik aurrera, ugariago datoz erdal abizenak, baiña geienak seme bakarren bat edo bi agertzen dira ta gero galdu. Ba dira orraitio Santander aldetik etorritako saltzailleak, Abascal, Lavin, bertan gelditzeko asmoz, batak lau seme eta besteak iru munduratu zituelako gizaldiaren barruan gure errian.

Erdal abizenen agerraldi oneitan argi ikusten da famili orreik ez zirala bertara etorri, zeregiñen bat betetara baiño, eta denpora gitxi egiten ebela emen. Alaxe abizena bertan sustraitzeko denporarik ez eben artu ez emon.

Ba dago erdal abizen bat Euskalerritik Ondarroa'ra sartua: Rodriguez. 1887 urtean agertu zan eta Azpeiti'tik. Jakin egin bear Azpeiti'ra noiz eta nundik joan zan.

Gure Fueroak galtzeak ba dauka zer ikusi erdal abizenak agertzeakin. Karabiñeru eta abar ez ziran euskaldunak, erdal-dunak baiño.

ONDARRUTAR ABIZEN JATORRAK

Zeintzuk ote dira ondarrutar abizen jatorrak?

Nire ustez, amasei garren gizalditik Ondarroan ezagutzen diranak, ondarrutartzat artu bear dira eta ala deitu leikioe. Jator jatorrak. Eskubide guztiz. Orrela, gizaldi orretan, erriko jaiotzak irakurri edo jakin eta an agertzen direnak, atakotzat artu eta aitatuko doguz:

Abaitua, Agirre, Alipasolo, Aliri, Alzaga, Anakabe, Andonegi, Ansola, Apallua, Aranzibia, Aransolo, Aretxaga, Areskurenaga, Arez mendia, Armenza, Arregia, Arriaga, Arriola, Arrizurieta, Askube, Assurra, Asterrika, Ategiuren, Aulikiz, Ayerdia, Askartza, Azkarretazabal.

Baraiko, Barrenechea, Basas, Basterretxea, Basterrolaza, Beitia, Belendiz, Bengoetxea, Bermeo, Berriatua, Bidagorri, Bidezabal, Burgaña, Burgoa, Bustinzuria.

Kareaga, Karquizano.

Etxaburu, Etxano, Etxebarria, Egia, Eizagirre, Elexpurua, Elordi, Elorriaga, Endaidi.

Gabiola, Galartza, Galbei, Galdua, Garduza, Garro, Gasturua (Gastuna), Goikoetxea, Goitia, Goitiniz, Gorozika, Gillestegi.

Ibarra, Ikuza, Igara, Illoro, Iramategi.

Jarrolaza.

Laka, Larraga, Lejardi, Likona.

Makoaga, Mendiola, Miskia, Muguruza, Murube.

Nafarmendi.

Obekola, Olabarria, Olabarrieta, Olabe, Olarra, Onda, Ondarroa, Orobio, Oriosolo, Orueta.

Portu, Puerto, Patroi.

Renteria, Romo.

Sagarraga, Santa Cruz, Sasturri, Sustaeta.

Torrealdea, Txurruka, Txopite.

Ubea, Ubilla, Ugarte, Unda, Uriarte, Urkiaga, Urkiagabaso, Urkiola, Urriola, Urrunaga.

Yarza.

Zaldua, Zamora, Zapatarikoa, Zezermendia, Zelaya.

Ez dira danak. Baiña ez doguz aitatu nai gizaldi guztian jaiotza bat euki ta gero, ondorengo gizaldietan be agertzen ez diranak.

Abizen onetako asko gaur be ezagun dira. Ezagun-ezagunak. Etxekoak. Geienak Ondarroan bertan. Ba dira, orraitio, gizaldi orreitan ugariak izanarren, gero bertatik laster urrundu ziranak. Oneitako bat da Likona. XVI garren gizaldiaren bigarren erdikadan 24 jaio ziran abizen orretako. Urrengo gizaldian bi baka-rrik eta emendik alden du.

Portu, Puerto, askotan ez da garbi irakurten. Amasei jaio ziran beintzat aitatzen dogun denporan. Urrengo gizaldian, XVII'n bat bakarra, eta orain ezagutzen diranak, Usurbil'dik agertu ziran 1874 urte inguruan.

Beste ondarrutar ezaguna zan Sasturri. 11 agertzen dira XVI garren gizaldian, 41 XVII'an, 27 XVIII'an eta XIX'an inor ez.

Unda abizenari be bardintsu gertatu yakon. 15 abizen XVI garren gizaldian, 23 XVII'an eta geiago ez.

GEROAGO AGERTUAK

Bidezkoa da abizen barriak inguruetatik agertzea, erririk urrenetatik. Gizaldi askotan ez dira gaur lako artu emonak euki izan. Bakoitza bere erriari lotuago biziten zan len. Ori zan euskaldun izatea.

Gaurko aurrerapiderik ez, ibillaldietan erriz-erri ibilteko; alkar ezagutzeak dakarren traturik ez, bizibide aukeratsuen irabazpiderik ez, abiderik be ez aukeran norbere etxetik edo erritik aldentuteko.

Origaitik bidezko da urren dagozan erriak izatea odol barria ekarri dabenak, familia barriak sortu eta batu eragiñaz.

Alaxe, Berriatua eta Mutriku, auzorik urren lez, eurak izan dira Ondarroari izen barriak ekarri dautsezanak.

Berriatua'tik etorriak dira: Agirre-Amalloa, Albissua, Aldasolo, Antxustegi, Armenza, Azumendi, Bereikoa, Burundarena, Kalzakorta, Korostola, Elu, Garramiola, Gojenola, Ibarloza, Irureta, Itola, Iturriaga, Mancisidor, Orobio, Oriosolo, Utxupi, Ugalde eta Ugartetxea abizenak.

Mutriku'tik: Ajarrista, Amutxastegi, Aristondo, Astigarraga, Azkarate, Basabe, Basurko, Etxea, Egaña, Epelde, Gabilondo, Iriondo, Idoeta, Imaz, Iturriza, Lezea, Lezeartua, Lekube, Legarda, Lezarzaburu, Mendizabal, Mendibeltzua, Osa, Pagoaga, San Martin, Urkaregi, Urkidi eta Zubizarreta.

Lekeitio'tik: Akarregi, Atxa, Argintxona, Koskorrotza, Garalde, Maruri eto Otxoa-Antezana (gero oarra).

Zabaldu gaitezana geiago. Geiago eta obeto zeaztu. Onela ikusiko dogu Ondarroa'ri eskua luzatu eutsen erriak oneik izan zirala:

BIZKAIKO ERRIAK

Amoroto: Atxurra, Agirreoa, Ajubita, Aldekoa, Arrasate, Txakartegi, Goigana eta Markuerkiaga.

Arteaga: Obieta eta Ozamiz.

Abadiño: Arginzoniz, Garitaonaindia, Ortuzar eta Salazar.

Amorebieta: Artabe, Belaustegigoitia.

Arrakundiaga: Korta.

Akorda: Gandarias.

Arratzua: Zaldunbide.

Aulestia: Ibañez-Aldekoa, Legarra.

Barinaga: Aranzeta, Pagate.

Bolibar: Olea.

Bermeo: Arrospide, Artaza eta Belaustegi.

Bedarona: Zarakondegi.

Berriz: Arteagagoitia.

Bilbo: Arenaza, Kortesena, Eskoriaza, Gimón, Iraragorri, Iturrioz, Larrea eta San Antonio.

Deustu: Artola, Zarraga.
 Durango: Lasuen, Olano.
 Ea: Endeiza, Jauregi, Urzaa.
 Ereño: Iduriaga.
 Ermua: Alegria, Zengotita.
 Erandio: Arauko.
 Etxebarria, San Andres: Azpillaga, Ibarrola, Igartua, Lejardi,
 Zigaran.
 Gernika: Mendibe.
 Gorniz: Areaga.
 Guerenena: Ibaibarriaga.
 Gizaburuaga: Okamika.
 Galdakano: Astegia.
 Ibarrangelua: Bakeriza.
 Jemein: Agirretxea, Aulestiarte, Azumendi, Berroetabeña, Be-
 ristain, Gazagaetxebarria, Ibarrolaza, Larruskain, Urrosolo.
 Mendeja: Abaroa, Amallobieta, Amesti, Egiguren, Goitiandia.
 Munitibar: Urrutia.
 Mallabia: Amillategi.
 Mundaka: Bedialauneta, Launeta.
 Mungia: Larrauri, Madariaga, Zuazaga.
 Markina: Aldazabal, Arkotxa, Aulestia, Azpiri, Barinagare-
 menteria, Garmendia, Idueta, Ituarte, Balenciaga.
 Otxandio: Aspe.
 Muskiz (San Julián): Saras.

ARABA aldetik etorriak be ba dira. Ez asko. Baiño batzuk bertan gelditu ziran eta gaur be jarraitzen dabe.

Aramaiona'tik: Aginagalde.

Retolaza'tik: Martinez de Luco.

Urrunaga'tik: Nafarrate, Ortiz de Zarate, Zaitegi.

Zalduendo'tik: Garzia.

Legutiano'tik (Legutiano=Villarreal): Izarza.

Otxoa-Antezana, Lekeitio'tik sartu zala esan dogu. Alaxe da, baiña Urrunuga aldekoak ziran, beraz jatorriz arabarrak.

NABARRA'tik:

Azpiroz'etik: Otermin.

Illarraga'tik: Itxaso. XIX garren gizaldian 23 jaio ziran emen. «Napar txikixa» nekuak.

Elizondo'tik: Elexondo. XVII garrenean lau jaio ziran eta geiago inhor ez.

Lekumberri'tik: Agirre-Baliere. XVIII garren gizaldian 6 jaiotza agertzen dira. Gero, bear ba da, Agirre utsakin nastatu edo obeto esanda, geldituko ziran. Origaitik gertatu lei familia aldatzea be, XIX garren gizaldian laguntzat Beliere daroan Agirre'rik ezagutzen ez dalako.

Orbaizeta'tik: Bereterbide.

Saldias'tik: Berrio.

Santesteban'dik: Etxaide.

Sesma'tik: Garrafa.

Urrunago joan eta Benabarra'tik etorria da gaur be oraindik gure artean ezagutzen dan abizen bat: Korpeon.

GIPUZKOA. Gipuzkoa'koen jatorria aitatzeko dogu, len Mutriku'koak agertu ba doguz be, auzoerri lez.

Eta Gipuzkoa ez da izan Ondarroarentzat azitegi makala. Gaur emen ezagutzen diran abizenik ugarienak, ain zuzen be, Gipuzkoa'ko erri batetik etorriak dira. Azkoitia'tik. Odol barri, bero eta ugaria etorri zan bertatik. Eta ez txori antzera, gaur pikoka egin eta gero iges egiteko. Azkoitiarrak etorri ta gelditu egin ziran emen eta abizen bakarren bat kenduta, besteak ondarrutar jator lez uste dira.

Abizen bakoitza noiz etorri zan ikusteko, bear ba da Azkoiti'ko inmigrazioa ezagutzeko balioko dabe, abizen edo apellidu bakoitzaren atzean, onera etorritako edo emen lenengoz jaiotzetako liburuetan agertzen diren urtea agertuko dogu:

Ara, ba, Azkoitia'tik etorriak: Alberdi, 1712 urtean; Albissu, 1684; Alkorta, 1817; Aranburu, 1790; Aresti, Aristi, 1719; Argoitia, 1764; Arrizabalaga, 1758; Artetxe, 1821; Arzamendi, 1682; Azpiazu, 1777; Badiola, 1729; Beristain, 1814; Etxaniz, 1745; Irueta, 1784; Izurrategi, 1813; Joaristi, 1655; Landa, 1837; Larreandia, 1741; Lete, 1770; Makibar, 1698; Uzin, 1853; Unanue, 1701; Usobiaga, 1732.

Zelako aizez etorri ete ziran azkoitiarrak? Ez jakin. Bear ba da Ameriketara emendik joateko tartea billatzen? Kantu a gogoratu: Habana'ra joan nitzan zentimurik bage, andik etorri nitzan, maitia, bost milloen jaube. Jarraitu daigun beste gipuzkoa erriekin:

Ataun: Barandiaran, Urrestarazu.

Aretxabaleta: Agirre-Elejoste.

Amezketeta: Gorostegi.

Angiozar: Belarroa.

Alzola: Bernedo, Ondarza.

Alegria: Larrauri.

Azpeitia: Bikandi, Elustondo, Gereketeta, Odriozola eta Rodriguez.

Asteasu: Gaiztarro.

Astigarribia: Lekue.

Aizarna: Ulazia, Zulaika.

Elgoibar: Abadea, Alzolabeia, Arano, Arraskaeta, Basaguren, Elgoibar, Guenetxea, Larrañaga, Larrinaga, Lizundia, Osoro, Urrizar, Urruzuno.

Eibar: Lasarte, Unzueta.

Ondarrabi: Landaribar.

Getaria: Etxabe, Uranga, Zendoia.

Idiazabal: Abendaño.

Itziar: Esnaola, Galdos, Guenaga.

Lasarte: Treku.

Legorreta: Irigoien.

Lizarza: Olarreaga.

Mendaro: Balzola, Irueta, Makuso, Odria, Zubikarai.

Orio: Berridi.

Oñate: Arregi, Elorza.

Pasai: Aldanondo.

Plazentzi: Laskurain, Maiztegi, Sajarrista.

Errexil: Usandizaga.

Donosti: Durana.

Urbieta: Barrena.

Bergara: Gallastegui, Iturbe, Uribe.

Zarautz: Agirresaroe, Areizaga, Ostolaza, Solabarrieta.

Zumaia: Agirrezabalaga.

Tartean Deba galdu yaku. Eta Deba'tik etorri ziran, Aizpuru, Arakistain, Arrue, Berastegi, Elezgaray, Idiakez eta Irala.

Orra, gain gainetik, zeaztasun geiagotan sartu barik, Ondarroa'ra bizi nairik eta erriari odol barria emoten etorri ziranen sorlekuak.

Ondarroa itxas erria izanda, arrantzale erria izanik, esan zeinkean itxas ertzetik etorri bear zirala bertarako lagun barriak. Ez da ala. Gorago ikusten danez, banakak dira Lekeitio, Elantxobe, Bermeo, Mundaka, Getari, Orio, Ondarrabi, Pasai eta beste portu errietatik etorriak. Geientsuenak barrutik datoz, baserri errietatik. itxas arnas barri billa. Bear ba da, garai aretan, itxas ertzak bizi-modu amesgarriago eukiko eban, urteera geiago, ogibide errezago.

Gure erri oneik bizi ziran estutasun eta premiñen beian be, bear ba da, baserri erriak baiño arintsuago izango ziran gizonarentzat.

Gertatu eikean barruko lagunak, baserrietako lagunak, itxas zeregin eta arrantzara barik, meatz lanetara, burdiñ lanetara etortea.

Ezin dogu aztu, Bizkaia'n, Enkarterri ingurua kendu ondoren, Markiñalde onetan egozala burdiñ-olarik (ferreriarik) geienak, Artibai gure erreka inguruan.

Ikus zer diñon Jose Angel Garcia Cortazar'ek bere «Vizcaya en el Siglo XV» liburuan: «La conclusión sobre el tema de la producción de mineral de hierro en Vizcaya es evidente y sencilla: El Señorío basó en el siglo XV toda su fuerza económica, derivada del comercio, en el hierro. La entraña de su territorio, hecha de mineral, favoreció al desarrollo de innumerables ferreas en todo el territorio de Vizcaya. Las más importantes, con todo, estaban localizadas en la zona donde aún continúa explotándose con éxito el mineral: Somorrostro. Y de ellas es, junto a las situadas en las cercanías de la Rentería de Amallo, en Ondarroa, de quienes la historia ha guardado noticias más concretas.»

Aita Henao'ren esanetan (bere Antigüedades de Cantabria'n), Ondarroa'ko ibaian beera, urtero, larogei milla kintal burdiñ-gai

baño geiago liorreratzen ziran, inguruetakoa amar burdiñola andi eta beste ainbeste txikien lanerako.

«Le Commerce maritime normand» liburuan be igarten da sasoi aretako Ondarroa'ren burdin mineralaren irabazpidea. Normanditik koipea eta eun-zuria, tela zuria ekarten eben inguru oneitara. Eta emendik burdiña eroan.

Beraz Ondarroa'ren inguruan esku-lanaren premiña egoan, esku-biarraren premiña, eta lan orrek, segurutik, gizonen eskabidea eukiko eban. Elitzake arinkeriz pentsatea, Ondarrura etorri ta bertan gelditutako asko, orrelako lanetara etorriak izatea.

Ortik gaiñera, sasoi aretan, arrantzatik kanpora be, itxasoak gizon premiña eukan. Barrero be «Vizcaya en el siglo XV» liburuak agerbide pixkat emoten dau onetan: «Barcos de Guetaria, Lekeitio, Bermeo, Ondarroa y Bilbao llevan trigo y sal a Génova, iban a Córcega o Cerdeña, y transportaban a Barcelona el trigo de Arlés. También era intenso el comercio con Génova. Incluso formaban parte los vizcainos como tripulantes de naos genovesas.»

Bear ba da, geroago, ondarrutarren ibillerak gogoratzean, esaera edo uste au zigurtateko era izango dogu.